

gurája. Pedig csak egyetlen jelenete van s a lányok élete során sem kerül rá szó háromnál többször; mégis mindvégig ott van, hallani a neszezését a konyhában, s tán még a forró, izzadságpárás szerelmi sóhajokban is ott bújkál egy leheletnyi szorongás: csak ki ne hozza a nehézség az öreg nagyságát. . .

*

Végül még egy pillantás a formára. Tersánszky hagyományos módszerével dolgozott: elmondja nekünk azt, amit neki egykor egy bányászasszony mesélt, az a bizonyos Veron. . .

Miért ez a hátralépés? Csak játékoság? Pusztán írói kényelemszeretet: a mesélő-anekdotázó félparaszti, félmunkás nyelvet kényelmesebbé teszi ez a módszer a számára? Tersánszky van olyan művész, hogy ne kelljen ilyen fogásokhoz nyúlania céljai elérésére, saját hiteles írói hangjának az olvasó előtti jogosítására. Azt hiszem, a keretet sok minden diktálja számára: a saját kora stílus-cszményeivel való szembefordulás, az új-fajta hang, új társadalmi kör megszólaltatása, s talán leginkább az, ami a lényegi mondanivalója: ő nem pusztán játszik a

szavakkal, nemcsak agyszülemények kelle-mes feltalálója: neki hirdetnivalója van s amit hirdet, hitelt érdemel. E hitel írói alátámasztásának egyik eszköze az, hogy keret-be teszi mondókáját, másra hivatkozik, tanúkkal bizonyít — a népi mesemondó módszerét ölti magára, aki szintén azt hiszi, hogy meggyőzőbb lesz, ha nem sajátjaként adja elő találmányát, hanem mint másoktól hallottat közvetíti. Ma már, lehet, megmosolyogtat ez a ravaszkodás; ma már, bizonyos, Tersánszky egyetlen mondatának több a hitele az olvasó fülében, mint bármilyen hivatkozásnak.

Mert ez a nyelv, ez a tündériesen játékos, a legmegszokottabb mondatban is bukfen-cet vető, a legmerészebbet is szemérmesen közlő nyelv az író legnagyobb ereje. Éppen mert sosem használta érdemtelennek közlésére, az az érzésünk, hogy bármit el tudna ennek a révén fogadtatni velünk; olyan a varázsa, annyira beleringat első sorai zenéjével sajátos atmoszférájába, hogy mint az ópiumszívó a pipa után, nyúlunk következő sorai, darabjai, kötetei után. S talán ez a legtöbb, ami írónak elérnie adatott.

Nagy Péter

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1849-IG

(Bibliotheca. Bp. 1957.)

Hosszú várakozás után jelent meg a már annyira várt rendszerezés, a magyar irodalomtörténet első része. A könyv igényeit és terjedelmét tekintve inkább a művelt olvasókhoz szól, mintsem a szakemberekhez, de mindaddig, míg a tervbe vett bővebb terjedelmű, nagyobb apparátussal felvonuló tudományos összefoglalás nem lát napvilágot, jellegénél fogva, a szerzők és a kiadó szándékain túl, ennek a munkának kell vállalnia a tudományos jellegű kézikönyv szerepét is. Előre kell bocsátani, hogy e kollektív munka ebben a minőségben is hasznosnak fog bizonyulni.

A munka első részének tanulmányozása után a recensens nyugodt lelkiismerettel kijelentheti, hogy a könyv kellemes meglepetést keltett. Új irodalomtörténetírásunk fejlődésének abban a szakaszában keletkezett, amikor a kezdet jószándékú, de túlzásokra hajlamos, egysíkú szemlélete oszladozóban volt, amikor a problémalátás újszerűsége az irodalmi jelenségek szélesebb területeinek egybekapcsolását tette lehetővé. Szerencsére — mivel a könyv szövegének első változata nagyjából néhány évvel ezelőtt készült — hiányoznak belőle a bántóan disszonáns hangok, irodalomtörténetírásunk régebbi évtizedeinek azóta újból

felbukkant negatív irányzatai. Nem hibátlan ez a munka természetesen, és semmiképpen sem jelzi elérhető legmagasabb fokok egyikét. Az összkép azonban, ami a könyv szorgos lapozgatása után kialakul, kétségtelenül kedvező. Új irodalomtörténetírásunk szerteágazó, sokrétfű s a legtartózkodóbb tárgyilagosság szemszögéből is nagyszabásúnak mondható kutatásainak, eredményeinek összefoglalása ez a vállalkozás.

A magyar irodalomtörténet hagyományai gazdagok, olyan kiváló művelői, mint Gyulai Pál, Riedl Frigyes és Horváth János felbecsülhetetlen értékekkel járultak hozzá a magyar tudományos gondolkodás gyarapodásához. A most megjelent munka azonban mégis döntő vonatkozásaiban az elmúlt évtized gyökeresen új megállapításaira alapozódik. Irodalomtörténetírás napjainkban a magyar irodalom útjának új rajzát, az értékskála új elrendezését, nemzeti történelmünk menetéhez való következetes hozzáigazítását, s ebből következőleg az anyag-elrendezés egy másfajta struktúrájának kialakítását is jelenti. Az előttünk fekvő munka éppen azért értékes, mert az egyetemi előadásokon, tankönyvbéli összefoglalásokon túlmenően, a nyomtatott betű parancsolta felelősséget vállalva érvényesíti, minden

eddiginél szélesebb koncepcióban új irodalomtörténetírásunk sarkalatos elveit.

A könyv erényei elsősorban az egyes írói pályák rajzában, az elemzések sokrétűségében és biztonságában jelentkeznek. Ez a körülmény részben abból is fakad, hogy új irodalomtörténetírásunk éveken keresztül elsősorban az egyes alkotók életművét boncolgató monográfiák terén hozott létre jeles műveket. Egy másik, kézzelfogható, de nem kevésbé hangsúlyozandó értéke a munkának az a szolid történeti szemlélet, amely szükség-szerűen fakad tudományos világnézetünk-ből. A kultúra, nevezetesen az irodalom fejlődését beleillesszük a nemzet történetének menetébe, összekapcsolni a társadalmi fejlődés principiumaival korántsem egyszerű feladat. Két veszély leselkedik a kutatóra ezen a területen — az irodalmi jelenségeknek az eseménytörténettel való erőszakolt összefűzése, valamint — szintén mesterkélt — közvetlen kapcsolat teremtése a szorosan gazdasági problémák és az irodalmi alkotások hangulata, sokszor líraián szubjektív mondanivalója között. Az említett két negatív tulajdonság, amely egyébként sok önálló tanulmányra rányomja bélyegét, a könyv átgondolt koncepciójában csak nagyritkán kap szerepet. Érdekes, közérthető, tudományos színvonalú elemzések bizonyítják, hogy a tárgyalt korszakok legkiemelkedőbb művészei Janus Pannonius, Balassi, Zrínyi, Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös, Petőfi. Megnyugtató, hogy ez a fejlődési vonal nem a különböző fejezetek szerzőinek egyéni hozzáértése és felkészültsége, hanem elsősorban a munka koncepciója, összehangoltsága által jut kifejezésre.

Az egyes pályák, egyes jelenségek megfogalmazásával kapcsolatban — kevés kivétellel — csak dicsérő jelzőket alkalmazhatunk. Az irodalmi áramlatok, az átfogóbb stílus-kategóriák, iskolák jellemzése esetében azonban már bizonyos kifogásokkal kell élnünk. — A kor atmoszférája, az irodalmi alkotások genezisének nélkülözhetetlen kellékei, a könyv tartalomjegyzéke szerint „történeti, társadalmi, műveltségi viszonyok” — irodalmunk régebbi századait tárgyaló fejezetekben érzékletesebb, alaposabban fogalmazásban szerepelnek, s több hely jut a műfaji, sőt műfaj történeti kérdések megvilágítására is. A felvilágosodás és főként a reformkor irodalmában a művészi problematika bonyolultabb, az irodalmi termés sokszorosa az előbbinek. Ebből az következik, hogy rendkívül tömör, találó fejtegetéseket olvashatunk egy-egy korszaket jellegzetes problémáiról Szauder József, Tóth Dezső és Pándi Pál tollából, de ezek szétfeszítik a szűkös kereteket, s helyenként epigrammatikusan talányossá válnak. Bizonyos zsúfoltság tapasztalható

a felvilágosodás és reformkori fejezetekben: a szerzők nem éltek a két korszak több periódusra való felbontásának lehetőségével. Az előforduló aránytalanságokkal kapcsolatban csak egy példát: Gyöngyösi István munkája a *Műrssel lársalkodó muranyi Vénus* kb. azonos terjedelemmel szerepel, mint a *Magyarország 1514-ben*, s többel, mint a *János vitéz*, vagy *Az apostol*. Természetesen megvalósíthatatlan lenne, s nem is kívánatos ilyen külsődleges mértékek merev alkalmazása, mint a fejtegetésre fordított sorok száma. Egy elv azonban fontos: az összefoglaló jellegű irodalomtörténeti munkánál a szerkezet arányait nem a sajátos kutatási területek illuziórikus egyenrangúsága, hanem a művészi jelenségek objektív művészi-társadalmi rangja, a jelen felé irányuló történelmi szerepe szabja meg.

Többször elhangzott a vád, nálunk is külföldön is, hogy az az irodalomtörténetírás, amely az irodalmi jelenségek társadalmi geneziséit és funkcióját tartja a vizsgálódás alapelveinek, szükségképp érzékietlenné válik a forma- és stílusproblémák iránt. Nem igaz ez a vád. A polgári irodalomtörténetírás elszakadása a művészet végső forrásától, a valóságtól, főként a XX. században, ellensúlyként a művészi alkotás technikai és szubjektív elemeinek fokozott vizsgálatát eredményezi. A megfigyelések és benyomások virtuóz megfogalmazása, modern hangulatok visszavetítése a múltba, a történelmi öngazolások rendszere a lehető legtetszősebb formában, — jelentős képviselői révén — egy gyökerében *ahisztorikus* szemlélet táplálója lett. Ez a könyv nem elégíti ki azokat, akik szemüket behunyva izlelgetik a művészet gyümölcseit, s kizárólag egyéni gasztusok — idegrendszerűk és éppen folyamatban levő lelki válságaik állapota — szerint ítélnék. Az irodalom történetje nemcsak az adatok tekintetében, hanem egyes korok sok körülménytől függő *izlése* tekintetében is objektív kategóriákat követel. Egyszerűen azt lehetne mondani, hogy az olvasó nem annyira a kutató egyéni ízlését fürkészi, mint inkább azt a képességét méltányolja, melynek segítségével más korok problémáit, gondolkodását, ízlését megérteni és kifejezni tudja. Világnézet és tehetség kérdése ez. — Örvendetes, hogy a most megjelent magyar irodalomtörténet a kezdeti, történelmileg indokolt egyoldalúság leküzdése után, alapjában véve helyes mértéket alakított ki a tartalmi és formai elemek vizsgálatára. Ezt továbbfejleszteni, elmélyíteni a tervezett nagyszabású munka feladata.

Sok-szerzőjű könyvről lévén szó, meg kell emlékezni arról az indokolt gyanakvásról, amely az ilyen kollektív munkák stílusának szükségyszerű tarkaságával kapcsolatban szo-

kott adódni. Az elkerülhetetlen eltérések mellett azonban a kötet szerkesztőinek (Bóka László, Pándi Pál) sikerült — kár, hogy jobbára szürkítéssel — nagyjából egységes hangnemet kialakítaniok. A kötet egyes szerzői igyekeztek a szűkreszabott keretek között, a speciális kívánalmak mellett, tudásuk legjavát adni. Klaniczay Tibor, aki kitűnő egyetemi jegyzetet készített itt feldolgozott témáiból, nemcsak rövidített formáját adja azoknak, hanem az újabb kutatások eredményeit is beledolgozza. Bán Imre főként — az egyébként nem kellően alkalmazott — világirodalmi párhuzamok, összefüggések területén nyújt érdekeset. Gerézy Rabán rövid részlete a könyv legszébb megírt lapjai közé tartozik. Pándi Pál a Petőfi-fejezettel, Szauder József és Tóth Dezső pedig a Kőlcsey illetve Vörösmarty költői pályájának rajzával nyújtanak a kötet jó átlagánál többet. Vargha Balázs hozzájárulása a kötet szövegéhez, bár adatanyagában, módszerében megfelel a követelményeknek, sokszor terjengős, elnagyolt, s ez a körülmény sajnos éppen azokban a fejezetekben tűnik ki (Csokonai, Berzsenyi), amelyek a szerző érdeklődésének legjobban megfelelnek. — A fentebbi sorokban említett erények és hibák összesítése után is változatlan a kedvező öszköp: a könyv arról is tanúskodik — egyébek mellett —, hogy a kollektív munka sikere a tudományos, objektív, következetesen alkalmazott szerkesztő-elvektől függ elsősorban. — A munka gerincét, vázát azok az alap-igazságok alkotják, melyeknek felfedezése és formulázása új irodalomtörténetírásunk érdeme. A könyv külön érdeme, hogy mivel jó könyv, nemcsak egyszerűen rendszerez, hanem feldolgozatlan anyagok (írói pályák, irodalmi viszonyok, a kultúrtörténet számos problémája) területén úttörő munkára vállalkozik, s bármennyire futólagosak ezek a fejtegetések a könyv jellegéből eredően: elindító, segítő lehetnek további kutatásoknak. Remélhetőleg elmondhatjuk ezt a munka később megjelent részéről is.

A könyv végén, az olvasó tájékoztatására, időrendi táblázat található (Fazekas László munkája). Rendkívül tanuláságos egy pillantást vetni két egymással párhuzamos oszlopra, ahol ugyanígy időrendben a magyar és a külföldi irodalmak jelesei sorakoznak. A mi irodalmunk és a más nemzetek irodalma közötti eltérések és hasonlóságok tárgyalása, amelyekre egy ilyen táblázat is oly feltűnően hívja fel a figyelmet, nemcsak a magyar fejlődésnek az európaiba való bekapcsolását segíti elő, hanem a magyar irodalom fejlődésének sajátos jellegét is jobban kidomborítja. Az összehasonlító irodalomtörténetírás túlzásainak következményeként

előtérbe került a magyar fejlődés belső tényezőinek fokozott hangsúlyozása, de helytelenül a magyar irodalomra ható külföldi áramlatok szerepének tagadása is. Bármennyire indokolt az elutasítása minden olyan elméletnek, amely a magyar irodalmat a külföldi függvényeként, halvány másolataként fogja fel — a valóságos összefüggések negációjához vezethet mereven alkalmazott elutasító álláspont esetén. Egyes irodalmi és ideológiai jelenségek ugyanis érthetetlenek vagy legalább is problematikusak maradnak ilyen módszertani elvek következtében. Elég talán a humanizmus, a barokk, a rokokó, sőt a felvilágosodás és a romantika kérdéseire utalni. E munkában tapasztalható törekvés a „belterjes” irodalmi szemlélet leküzdésére, de mivel ez a törekvés határozott célkitűzés-ként nem hatja át a könyv egészét, az imént említett problémák az egyes szerzők érdemei ellenére sem nyernek megnyugtató megoldást.

Nem törekedhetett teljességre ez a munka, s ezért természetesen könnyen találhatóunk kevésbé kidolgozott, vagy éppen hiányzó témákat. Nem törekednek a szerzők a más művészeti ágak pl. a képzőművészet segítségére támaszkodni egyes korok, stílusáramlatok megajzolásánál, sőt e lehetőséggel még az illusztrációk összeválogatásánál sem igen élnek. Hiányzik a reformkorban középonti jelentőségűnek érzett színi kultúra alaposabb, elmélyültebb tárgyalása is. A kifejezetten ezzel a problémával foglalkozó részlet (381—386. old.) nem tudja a kérdés valóságos jelentőségét érzékeltetni. Többször esik szó az irodalmi életnek nem szorosan a művészi alkotás körébe vágó mozzanatairól (kritika, irodalomtörténetírás), de csak elvétve szerepelnek az esztétikai gondolkozás kifejlődésének problémái. Köztudomású, hogy a magyar tudományosság e területen szegény, e megállapítás azonban megnyugtatót a kutatókat, s így ebben a tudatban azok a szerény eredmények, melyek azért mégis léteznek, óhatatlanul feledésbe merülnek (Szerdahelyi György és Buczy Emil neve pl. elő sem fordul a kötetben). A XIX. századi pozitívista akadémizmus irtózott a teóriától, s bár foglalkozott az irodalmi élet e területével is, érdemleges következtetéseket nem tudott levonni. Elszigetelt kísérletektől eltekintve ez a kutatási téma félévszázados nyugalomban szendereg.

Ez a néhány megjegyzés természetesen nem érinti a könyv a'apvető érdemét, pusztán néhány, akár a következő kötetben is megvalósítható tennivalót óhajt megjelölni. Ide tartozik az a megjegyzés is, hogy a jövőben a művelt közönség tájékoztatására szánt munka az elavult kutatásokra támaszkodó, hamis biztonságérzetet keltő átértékelés helyett jelezze a nyitott problémákat, a to-

vábbi kutatás irányát (egyes kisebb jelentőségű, régóta elhanyagolt írók tárgyalásánál s egyes irodalmi áramlatok rajzánál éreztünk néha bizonyos kételyeket). Egy szóval az irodalomtörténetírói-oktatói tekintély és a tudományos őszinteség között kell ebben az esetben egészségesnek nevezhető kompromisszumot kialakítani.

Befejezésül egy idézet: „Ez a könyv a mai magyar olvasó számára íródott, első vázlatos leltárként, eligazító útmutatóul irodalmi örökségének kincstárához.” A művé-

szi és tudományos életben ritkán megnyilvánuló szerénység példája ez a mondat (talán ez is a munka kollektív jellegéből fakad). Jó leltár, jó eligazítás ez a könyv. Haszonnal forgathatja a mai olvasó, de nemcsak a nyájas, az érdeklődő, hanem az egyetemi hallgató, a magyar szakos, az irodalomtanár, az újságíró, az irodalomtörténet szakembere. Tehát irodalmi kultúránk rajongói, jelenlegi és eljövendő őrzi és terjesztői egyaránt.

Wéber Antal

KRÚDY GYULA: ÍRÓI ARCKÉPEK I—II.

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Kozocsa Sándor. Magvető Budapest, 1957.

Közhely, hogy a művészi arckép nemcsak a modellt ábrázolja, hanem a kép alkotóját is; csak másodsorban hasonmás, elsősorban műalkotás, amely inkább a művész személyazonosságát igazolja, nem a modellét. Ez több is, mint statisztikailag bizonyítható tény. Alapvető követelmény ez, még az „írói arckép” műfajában is, amely pedig bonyolultabb feladat elé állítja a művészt, mint ecsettel, vésővel dolgozó társát, hiszen a szó eszközével olyan modellt kell megörökítenie, aki ugyanezzel az eszközzel, a maga írói művében, ha közvetve, ha áttételesen is, már megalkotta saját portréját.

Krúdynál ez a nehézség legtöbbször föl sem merül: mintha egy írónak műve nem is volna, úgy hallgat róla, szinte tudomásul sem veszi. „Krúdy, arcképei”: koráról, elsősorban azonban önmagáról szóló vallomások” — mondja utószavában Kozocsa Sándor, aki e két kötet gazdag, bár egyetlen értékű anyagát válogatta és jegyeztelte. (A válogatásról — mint a legtöbb válogatásról — bizonyára lehetne vitatkozni, a jegyzetek azonban vitathatatlanul semmilyen célnak sem felelnek meg: az irodalomtörténezsnek alig nyújtanak valamit, a nagyközönségnek meg éppen semmit, pedig ezekben a Krúdy-írásokban elég bőven akad olyan név, utalás, amely, jegyzet híján, holt adat az olvasó számára.)

Kozocsa megállapítja, hogy „Krúdy nem úgy látta író-kortársait és azok mozgalmait, mint az irodalomtörténetírók. Nem azt szemlélte az irodalomban, ami az írott emlékek történetét jelenti. Őt az örökké változó élet tükröződései érdekelték, s az írói törekvésekben azt tartotta följegyeznivalónak, hogy miképpen jelentkezik az élet a műben.”

Ha olykor mégis szó esik a műről, maga Krúdy is hangsúlyozza, hogy megjegyzései nem irodalomtörténeti jellegűek: „Amde mindez az irodalomtörténetre tartozik, mi csak a költő tragikumát látjuk egyelőre

a bús kávéházi vendégben” stb. (I. 433.) Teljesen mellékes, hogy ezt véletlenül egy irodalomtörténeti szempontból jelentéktelen költővel, Rudnyánszky Gyulával kapcsolatban mondja. Magatartása ugyanez az irodalom nagyjaival szemben is. Pl. Vajda János esetében is láthatólag a „költő tragikum”, Bartos („Niobe”) Rózával kötött szerencsétlen házassága érdekli, nem a költészet. „Versek születtek Niobe Róza kedvéért, de erről beszéljen az irodalomtörténelem.” Csillaggal még külön is jelzi, hogy e kis illetéktelen kitérés után a maga területére érkezik végre: „Ki tudja, meddig tartott volna Vajda János boldogsága, ha a vakeset egy olyan kemény kacsa nem kormányoz a pesti piacra, amelyet még Bartos Róza sem tudott porhanyóra megsütni.” (I. 310.) A kemény kacsa létének, mint történeti ténynek bizonyítása egy Vajda-levéllal: akár tudatos paródiája is lehet az irodalomtörténeti dokumentációnak. De a paródia, ha van is, csak esetleges, alkalmi ráadás itt. A kemény kacsa végzettszerű megjelenésének groteszk története elsősorban kitűnő példa arra, hogy Krúdy írói arcképeiben — akár csak egyéb műveiben — a tényszerű, történetileg hiteles valóságélem legtöbbször valami kuriózum, akár alkalmi megemlékezést, jubileumi köszöntőt, nekrológot, akár irodalmi riportot, anekdotát, zsánerkép-szerű tárca-novellát, akár olyan hangulatnovellát ír, mint a Kemény-arckép, a *Zsigmond utolsó szava*”, amelyet méltán tart Kozocsa az „egyik legmeggrázóbb és művészi szempontból tökéletesen felépített” Krúdy-elbeszélésnek.

Hogy mennyire a kuriózum vonzza Krúdyt, bizonyítja egy sereg név, amelyeknek viselői nem írói értékekkel lettek arra méltók, hogy arcképüket megrajzolja: a bankóhamisító Benedek Aladár, a „királyné költője”; Kálnay László, nyiregyházi ügyvéd, Krúdy ifjúkori öreg bohém-cimborája, akit